

revizor

a kritikai portál

1. [Főoldal](#)

VALAHOL MAGYARORSZÁGON

VALAHOL MAGYARORSZÁGON

Valahol Európában - Gaudiopolis / OFF-Biennále

2017.10.04.

Gaudiopolis „az öröm városa”. Az idei OFF-Biennále tematikája mentén sorakozó programok egyik eredménye kétségkívül az, hogy örömet csempészenek a város életébe. A Sztéhlo Gábor által alapított gyerekköztársaság, Gaudiopolis azonban többről szól; az OSA Valahol Európában című kiállítása ezt a mögöttes tartalmat térképezi fel, a működő demokrácia utópiájáról mesél.

Az Öröm Városa. Nem oda vágyunk-e mindannyian? Nagyjából azt is el tudjuk képzelni, minek tudnánk örülni a saját városunkban. A mai nagyváros persze számtalan szofisztikált lehetőséget kínál az örömködésre. Az OSA társadalomtörténet órával felérő tárlata azonban arról győz meg: nincs szükség túl bonyolult dolgokra. Legyen mit enni és inni, legyen értelmes feladatunk, legyen hol találkozni, és ami a legfontosabb: legyen szabadság – és ami ezzel együtt jár: önálló felelősség.

Ravasz kiállítás a *Valahol Európában*. Nincs szó aktuális problémákról, körben a falakon képekkel lazítva lényegében egy társadalomtudományi esszé kapott helyet, mely az 1945-48 (1950) közötti évek társadalmának alakulását mutatja be, horizontális és vertikális kitekintéssel az előzményekre, illetve a párhuzamos jelenségekre. Egy szót sem szól a máról, az embermentő Sztehlo gyerekköztársaságának teljes holdudvarát feldolgozó tanulmány mégis minden belemagyarázás nélkül vonatkoztatható a magyar társadalom mai állapotára, hiánybetegségeire, a rendszerváltás után elszalasztott lehetőségeire. Ahogy a háború utáni vákuumban erőre kaptak a társadalomjobbító törekvések, melyekre azután kíméletlenül lecsapott a hatalmi kultúrpolitika, úgy véreztek el sorra a '89 utáni, reményteli próbálkozások, és landoltunk a NER sötét bugyrában. Pedig Gaudiopolis és a hasonló formációk léte és története élő bizonyíték a demokratikus működés életképességére – megfelelő körülmények között.

A kiállításban szereplő rengeteg információ mozaikjából jól kirajzolódik annak az Atlantisznak a térképe, ahol az Öröm Városa néhány évnél tovább élhet. A számtalan párhuzamos feltétel közül egyet biztos kihagynánk: a háborút.

Az OSA szokás szerint nem könnyíti meg a látogató dolgát, a **Székely Katalin** kurátor által gondozott anyag nem nyújt bombasztikus vizuális aha-élményt, nincs önfelelt bóklászás, laza és felületes csipegetés a kultúra piknikkosarából. Időt kell szánni rá, és szemüveget is érdemes vinni, sok A/3-as oldalt kell végigböngészni, ám aki végigküzdí magát, annak a fejében összeáll a QR kód, mely a humánusabb társadalom örömvárosába visz. Sztehlo Gábor evangélikus lelkész a második világháború végén, 1944 tavaszától pincékben és villákban kialakított gyermekotthonokban bújtatta a zsidó gyerekeket. Eközben fogalmazódott meg benne a gondolat, hogy a háború után ezeknek a gyerekeknek, hasonlóan árván maradt társaikkal együtt szervezett segítségre lesz szüksége. A felajánlott budai villákban alapított gyermekotthonok egyikében alakult meg az önálló gyerekköztársaság, Gaudiopolis. Az önrendelkezéssel irányított közösségnek államfője volt, miniszterelnöke és miniszterei, saját jogrendje, pénze és folyóirata. A tárlat a demokratikus alapon működő gyerekköztársaság létrehozásának, építésének és működésének tényleges történetén túl annak az eszmének ered a nyomába, mely szerint a társadalom periferiájára került embereket a közös munka és az egymás iránti felelősség, illetve a kultúra eszközeivel kell egy közösség hasznos tagjává nevelni.

1945 után ez jórészt baloldali kezdeményezéseket jelent, de a hasonló elven, önrendelkezéssel működő gyerekintézmények és csoportok története azt mutatja, hogy általánosabb, humanista eszményről van szó, melyet kezdetben vallási közösségek karoltak fel előszeretettel. A modellként szolgáló amerikai Fiúk városától Makarenko intézményein át egészen az úttörővasút korai éveig bezárólag egyértelműen kirajzolódnak a közös vonások: a résztvevő gyermekek személyiségének tisztelete, a közös munka, az önkormányzat és önrendelkezés, a személyes felelősséggel járó tisztségek viselése, a demokratikus döntéshozatal, és a kultúra,

művelődés jellemformáló szerepének felismerése. Jellemzően szélsőséges - már csak a láncainkat veszíthetjük - helyzetek teremtenek alkalmat a szélsőségesen nyitott demokratikus közösségek létrejöttéhez: a terezíni lágerben működő skid csoport erre a legextrémebb példa, de a szegénység, a társadalmi kirekesztettség, az ebből adódó züllés és bűnözés jó táptalaja a korszerű pedagógia elvén működő intézmények sikerének. A Makarenko által vezetett intézmények a ma deviáns fiataloknak nevezett csavargó gyerekek társadalmi integrálását célozták, csakúgy, mint mintájuk, az Edward Joseph Flanagan ír származású pap által Omahában (Nebraska, USA) alapított Fiúk városa, amelyből végül film is készült Spencer Tracy főszereplésével. A *Legyetek jók, ha tudtok* bevágásai ugyan hiányoznak a kiállításról, de az elhagyott és szegény ifjak nevelésére a 19. század közepén Torinóban alapított szalézi rend létrejötte kétségkívül ennek a gondolatnak a korai felbukkanása, és jól illusztrálja, hogy az iparosodó társadalom elsősorban nagyvárosi problémájáról van szó, amely Magyarországon jellemzően a leszakadó zsellér és paraszti rétegek elszegényedéseként jelentkezett. Közvetlenül a háború előtt a KIE (Katolikus Ifjak Egyesülete) kezdeményezésére jött létre nyomorban élő debreceni gyerekek számára Fiúkfalva, mely Ebesen, egy hajdúsági tanyán működött. 1944-ben a tanya leégett, az egyik elhivatott alapító pedagógus mentés közben életét vesztette, a kezdeményezésnek pedig a gyermekvédelem 1948-as államosítása vetett véget.

Ezeknek a működő demokráciáknak elgondolkodtató, paradox vonása, hogy egytől egyig egy elhivatott vezető hívta életre, és az ő karizmatikus személyisége tartotta életben őket. És sajnos van egy további közös jellegzetességük: rövid életük többnyire erőszakos véget ér. A gázkamra ugyan a legextrémebb végkifejlet, de az alaphelyzet - leégés,

bezártság, államosítás, a vezetők bebörtönzése - jelzi, hogy a többségi társadalom sosem nézte jó szemmel az elnyomottak és esélytelenek felemelésére irányuló törekvéseket.

Hogy miért, arra indirekt választ ad a kiállítás további szekcióinak anyaga, mely a haladó szellemű gyerekintézmények neveléstudományi – többek között Mérei Ferenc nevével fémjelzett – elméleti hátterét, a minden állampolgárnak egyenlően elérhető közoktatás I. világháború után datálható fejlődését, a közművelődés alakulását, a népművelés intézményeit, az 1945 utáni kulturális közállapotokat elemzi. Nem spoilerezzük el a poént, tessék a tablókat végigolvasni, de a konklúzió valószínűleg nem fog sikító meglepetést okozni: közvetlen kapcsolat van a demokrácia gyakorlásának képessége és a társadalom tagjainak általános műveltsége között. Ami talán ma kevésbé egyértelmű: az egymás mellé helyezett adatok elemzéséből kiderül, hogy 1945 táján ez mindenki számára evidens volt, tekintet nélkül párt- és felekezeti hovatartozásra. Az Isten, Család, Haza éppúgy elért a társadalomjobbító törekvések sorában, mint a szintén Sztehlo által még a háború előtt alapított Nagytarcsai Népfőiskola, vagy az Eötvös Kollégium. Az oktatás és köznevelés fontosságát felismerő kormányzás legbeszédesebb bizonyítéka, hogy miközben Budapest még romokban állt, az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 augusztusában rendelkezett arról, hogy szeptembertől

beinduljon a nyolc osztályos iskola, melynek gyökerei a század elejére nyúlnak vissza, és végleges formáját még a háború előtt kidolgozták. Ha volt forradalom '45-ben, akkor ez volt: a Horthy-rendszer társadalmi és erkölcsi csődjét a háború utáni társadalmi vákuumban sokan, sokféleképpen próbálták felszámolni. A különféle szempontból közelítő haladó próbálkozások azonban mind ugyanarra a sorsra jutottak: 1948 és 50 között a hatalomra jutó állami gépezet központi vezérléssel megszüntette a gyanús, önálló gondolkodásra serkentő formációkat.

Hogy miért, arra pontos választ ad egy kiállított videó: Vas Judit és Herskó Judit *Módszerek* című dokumentumfilmje, mely 1968-ban Mérei Ferenc szakértői közreműködésével készült. A filmben ugyanaz a tanár úr ugyanazt a feladatot három gyerekcsoporttal végezteti el, más-más pedagógiai hozzáállással. A gyerekek teljesítményre és lelki reakcióik kommentár nélkül is beszédes bizonyítékát adják az autoriter, az engedékeny és a demokratikus irányítás következményeinek.

Gaudiopolis életének precíz feldolgozása kiterjed a gyermekotthonok kiépítésének körülményeire is, Sztehlo a neves építész, Preisich Gábort kérte fel a munkára, aki sok egyéb között a Duna-parti Fehér ház egyik tervezője is – a kor ellentmondásos keresztmetszetéhez tartozik, hogy ez Budapest egyik legjobb modern épülete. A szintén videón rögzített visszaemlékezésekből kiderül, hogy az építkezésben a gyerekek maguk is részt vettek, ami a lejtős terepen komoly kihívást jelentett. A közös építés közösségformáló erejét is mostanában kezdjük újra felfedezni, ezt illusztrálja a desszert a nehéz menü végén: a kiállítás jelenkori szekciója. A Cseppkő utcai Gyermekotthon és a Solymári Waldorf iskola tanulói az Architecture Uncomfortable Workshop (Ghyczy Dénes és Szederkényi Lukács) irányításával, az OFF-Biennále csapatának mentorálásával Weöres Sándor egyik halandzsaversének ihletésére csoportos munkával „halandzsza-bútorokat” készítettek. A némileg kesernyés történelmi erőterben a kézműves fabrikálás esetlegességét nem titkoló alkotások lebegnek, és ha engedünk a gravitációnak, a születése idején még egységes felületű, ám száradás közben elemeire széteső lapú agyagasztal mellett az egység és a részek dialógusáról is elfilozofálhatunk. A központi gondolattól leválasztott tér-öblökben – ahonnan néhány fotel, de legalábbis hokedli azért hiányzik – két kortárs videómunka dokumentálja, mit gondolnak a mai gyerekek Angolában, illetve Magyarországon a harcról, amit makacsul életnek nevezünk, és a *gúd lájfról*, ami után makacsul sóvárgunk.

A történelmi emlékezet olyan, mint a szülési fájdalom – a pozitív élmények hatására törlődik. Ezért fontos az OSA roppant gazdag és precíz történelem-feldolgozása – érdemes időt szánni rá. Örömet kínál, ha másfélét is, mint a művészi produkciók: a megértés, szellemi beteljesülés öröme. Számomra mindig is felfoghatatlan volt, amire továbbra sem kaptam választ: hogyan volt képes a háborús romokon Budapest lakossága új életet kezdeni, szinte pillanatok alatt felszámolva az embertelen körülményeket. Kényelmes fotelforradalmárként felfoghatatlan a

Fotók: OSA Archívum

köveket megmozgató akarat, a jogos társadalmi elégedetlenség értelmiségi pózából pedig könnyen elfelejtjük, hogy összehasonlíthatatlanul jobb anyagi körülmények közül startolhatnánk az Öröm Városa felé. De úgy látszik, épp ez a baj: nem vagyunk még elég mélyen ahhoz, hogy tényleg egymás felé forduljunk.

A kiállítás 2017. október 29-ig látogatható.

Szerző: [Zöldi Anna](#)

Címkék: [OFF-Biennale](#), [OSA Archívum](#)